

У. Кравченко.

3 Вертепу.

*В бувальщині —
з українських земель усіх — простору
несли жінки у Твій Вертеп, о Мати Божо,
Принос — Амфору —
слізми своїми сповнену у щертъ...
— — — — —*

*І в наші дні,
у дні сповиті в темінь непрозору
ликує ворог...*

ликує смерть!

*В жалю огні
спалились сльози наші всі
і ми — у цей Великий День,
в День Рождества Твогого Сина,
прийшли у Твій Вертеп
без сліз... і без пісень...*

в Амфору

збрали ми лиш кров нових борців — святу...
— — — — —

Прийми принос! Благослови...

Наталя Королева.

Мумтаз-і-магаль.*)

.....Зиму того року я перебула в Парижі, знову віддавшись малярству.

В цім мистецтві були мені, однак, незносимі дві річі: робити копії з чужих образів та ілюструвати чийсь твори. Але ж і найвільнішій людині часто доводиться робити не те, що вона хоче. То ж довелося й мені погодитись на ілюстрування праці приятеля, якого назву тут доктором Томсоном. Він написав чималу й дуже цікаву книгу про орієнтальні наркотики та їхні впливи — як вислід своїх студій, що впродовж довшого часу переводив на Орієнті. На цей раз моя праця не була мені марудна чи нудна: автор не звязував моїх смаків, я літала думками в милім мені Сході й не жаліла, що не відмовилась від „приятельського обовязку“.

*) Фрагмент з повісти „Золоте серце“.

Одного вечора, коли вже втомились мої очі — я відсунула малюнки й фарби, що лежали під сильним світлом лампи на столі, й сіла відпочинувати в затишніший куток свого ателіє. Зрозуміло, що думка про ту казкову й химерну Індію, фрагменти життя якої я малювала, але якої з незрозумілих мені причин на власні очі ніколи мені не довелось побачити вшир і вглиб, хоча й кілька разів я була вже на її межі. Неначе якісь чари не пускали мене далі, як до Герату.

В цих думках я просиділа кілька хвилин без руху й нараз відчула, що в моїй студії хтось є й на мене дивиться. Повернула голову: так! Проти канапи, спершись спиною на кахлеву грубу й закривши за спину руки, стояла дівчина. Не гарна й не погана. У білій попередниці, з темною шаллю на плечах. Звичайна служниця, яких десятки здибуєш в поточному життю.

Моя перша думка була, що хтось знайомий прислав її з певним дорученням. Може знов Томсон?.. Але ж, чому моя власна покоївка так, „sans façons“ її, чужу, впустила до ателіє, навіть не попередивши мене спочатку?

— Чого ви хочете? — спитала я й додала, — і хто ви? — бо ж таки не можна пам'ятати слуг, що бувають у знайомих.

А моя гостя, не змінюючи своєї, трохи подивної пози, посміхається:

— Я — Жанета.

— Яка Жанета?

Знизує плечима й так просто висвітлює:

— Ну, та, що сьогодні повісилась.

Чи не божевільна?... майнуло мені в думці.

Я підвелась з канапи. По спині пробіг холодок. А дівчина — своє:

— Бо ж Калі-Дева вимагає офір... І треба було якнайшвидче...

Та може це я божеволюю? Що ж це, справді? При чому в Парижі — Калі-Дева?..

А Жанета скромно спускає очі в паркет й говорить далі тим же спокійним, ласкавим голосом:

— Ну, так. Але це не важно... Я тільки — попередити. Завтра, в чотирі години по обіді вас покличуть купувати стагуї. Купіть їх. Конче купіть. Не вірте, ніби вони приносять нещастя. Це лиш тим, хто не сміє їх мати. Однак будьте обережні, бо — ось дивіться — що може статись...

Вона підійшла до вікна й простягла руку в напрямі міста. Я невільно також зробила кілька кроків до вікна.

— Дивіться ж бо, дивіться! — повторила Жанета.

Я глянула. Сіре небо. Смеркає. Догоряючи, закінчується сірий зимовий день, як це буває в грудні коло 4-ої пополудні.

В дійсності, було коло 10-ої вночі.

Раптом мій погляд, як промінь прожектора по небу, побіг по бруку за ріг вулиці. Ще далі — знову за ріг. Все праворуч. Вулиці все вужчають: якась стара, незнайома мені частина Па-

рижу. Напевно знаю, що ніколи раніш я тут не бувала. Ось — велика, досить нудна площа. Ліворуч — масивний костел. Проти нього — електричний ліхтар у формі канделябра. Саме в мент, коли на ньому спинилось моє око, — його розсвітили.

Серед поодиноких прохожих — йдуть дві жіночі постаті, жваво розмовляючи. Вони надзвичайно мені знайомі. Ще б пак: одна з них — Нієвес, моя найближча приятелька-бразилійка, котра також вчиться в Парижі малювання. А друга — це я сама.

Мене — ту, що стоїть біля вікна свого ателіє, це якимось зовсім не дивує й не вражає.

А там — на вулиці — ми об'є, продовжуючи розмову, проходимо під ліхтарем. Починає падати дрібний сніг. І Нієвес трохи роздратованим рухом підносить футрянний комірць свого сака. Ще й запинає його на шиї. Чомусь я звертаю увагу, що її рука, котра морочиться з гапличком та бабкою — в червоно-гнідй рукавичці.

Знову — ріг вулиці, ще вужчої як попередні: цілком — якийсь коритар. Ми підходимо до одного з домів, старого, занедбаного, двохповерхового, з маленькими віконцями й темними дверима. Дзвонимо. Нам відчиняє чорнява, неохайно одягнена жінка. Мала нафтова ляпка із зачадженим шклом дає світла стільки, що лише згущує п'тьму, в яку ми поринаємо.

Почуваю, ніби наткнулась на стіл. Так — це стіл, а на ньому накопичено силу кешенкових годинників та ріжного струменту. Може — годинникарського, може злодійського. На ріжку стола — загорнені в газетний папір крохмалеві комірці, як у пральні. На підлозі навалено в купу: книжки, образ у золоченій рямі, мідяний кавник з угнутим боком, кінську зброю. А на тому — церковна, гаптована золотом фелонь, яких уживають в православних храмах. Перкалева запона затулює глибінь цієї крамнички старовиною, більш подібної на схованку крадених річей, як на антикваріят.

До нас виходить з солодким усміхом сивий чоловік. Низько вклоняється й на мить спиняє очі на моїх старовинних кульчиках. Тим часом жінка з ляпчочкою відтягає на-бік перкалеву заслону. Що є там, за заслоною, — я побачити не встигаю, бо чоловік з несподіваною для його віку прудкістю замахується на нас з-заду ножем. Не знаю, кому припав удар: Нієвес, чи мені. Тільки ж я інстинктивно роблю крок від вікна...

...а на мене скромно дивиться Жанета.

— Бачите, що могло б бути, — говорить вона надзвичайно просто. — Не ходіть же самі без чоловіків. Статуї ж конче му-сиге купити.

Я стою в роспачі, без слів, а Жанета загортається в свою шаль, кидаючи на відході:

— Так я вже йду. Будьте ж обережні, бо ж ви добре знаєте, що Калі-Дева вимагає в офіру молодих...

Останнє речення я вчуваю неначе дуже здалеку й воно покривається, мов вітром занесеною, дивною мельодією. Плига-

юча, нерівна, як зигзаг, вся з самих синкоп — музика та, під акомпанемент нижних дзвіночків. Вона ніби спадає краплинами на тугі, широкі листя, вся повна жагучої спраги. І я розумію, що це музика, якій наймення — „Радість дощу“. Радість, незнана європейцям в нашому холодному й вогкому підсонні. А от же, я вчуваю цю радість мабуть так, як спрагла земля — падаючий дощ. Мені стає страшенно весело, здається, що ось-ось я піду в танок, хоч і бачу, як відчинилися двері моєї pracovні, як в них входить вже моя власна служниця — Жюлі. Чую, що вона мене про щось питає, — але ніяк не можу ввійти в реальність. І, тільки зробивши над собою велике зусилля, ніби прокидаюся з міцного сну.

Жюлі запевнює, що ніхто не приходив. Присягається, що ні в цілому домі, ні в сусідніх ніде нема служниці Жанети. Вечерю ж давно подано й вона захолоне.

Що ж це було? Може я й — справді — задрімала?... Але ж не могло це бути, бо Жюлі знайшла мене на ногах біля вікна, тим часом як канапа стоїть далеко, під внутрішньою стіною.

—о—

На другий день я вже схвилювалась не в жарт.

Майже рівно в 4 години пополудні до мене прийшла Нієвес й покликала мене йти негайно подивитись на „надзвичайних ідолів“, котрих вона випадково знайшла в маленькому антикваріяті. Мене закортіло відразу розповісти їй про те, як ми з нею були там вчора. Однак я прикусила губу й утрималась. Не гаючись, ми пішли. Все — праворуч, вузькими вуличками, за ріг, знову — за ріг. Ось і великий майдан, і сірий масивний костел. Перед ним — ліхтарня-канделябр. В хвили, що ми до неї наближуємось, вона розсвічується. Починає падати дрібний сніг. Лаючи Європу та її „полярний холод“, Нієвес підносить футуряний комірець свого козушка й щільно застібає його рукою в червоногнідй рукавичці..

Я спинилась.

— Далі не зроблю а-ні кроку. Принаймні — сьогодні! — сказала я твердо.

Бразиліянку не дуже здивувало моє оповідання про Жанету та її попередження. Нієвес вірила, що покутуючі душі можуть матеріалізуватись і з'являться живим. Зі всього, що було в мене в ателіє, прикувало її увагу найдужче те, що Жанета повисилась, а тому Нієвес вирішила завтра конче відправити за її душу заупокойну месу. І з мене взяла слово, що я також зроблю те саме.

— Але „ідолів“ побачити мусите. Тим більше, коли вам це наказав і привид!

Другого вечора Нієвес, в супроводі двох братів Томсонів — „наших глядіяторів“ прийшовши по мене, всамперед запрогестувала, щоб я брала на себе старовинні, дорогочінні сережки. Потім запитала, яку я маю зброю?

— Як що доктор дозволить, — сказала я, — то я б радо позичила отсю дрібничку, — й відгорнула рукав сукні.

— Новий браслет? — блиснули очі бразилійки, що пристрасно любила дорожочінності.

Але я обернула руку. З другого боку, зісподу до бранзолетки був придоблений короткий кинджал з хвилястим лезом. Він щільно прилягав до руки. Коли ж натиснути пальцями сховану в браслеті пружину, дика автоматично опинялась в руці, готовий до удару.

— Well!*) — спокійно сказав Томсон, — бо ж його вже замальовали! — Й доктор почав докладно розповідати, як такий кинджал в Індії „напоюють“ смертельною отрутою. Це ж — був один з „моделів“ колекції, потрібної для ілюстрації його книги.

— Я теж маю дещо, — засміялась Ніевес, — та, на жаль, показати не можу, — і, нахилившись до мене, тихо додала: — За підвязкою, на нозі.

Жартуючи з нашої „мексиканської експедиції“, ми весело подались вже добре знайомою дорогою. Справді, знали ми все, до деталей. І облуплений двохповерховий дім, і розпатлану жінку з лямпочкою, і сивого ізраеліту, й помешкання, що нагадувало „вертеп контрабандистів“.

Прийшовши, висвітлили, — чого. Чоловік з жінкою мовчки переглянулись, і в їхніх поглядах відбилось неначе вагання, неначе досада. Одначе жінка пішла до перкалевої заслони в глибині покою й відслонила її. Чоловік узяв у неї лямпу з рук і високо підніс угору. Я глянула — й відступила.

Захоплення й жах одночасно впали на мене. Але ж той жах був принадний і давав насолоду, як небезпечна краса. В перший мент мені здалось, що на мене дивляться живі, блискучі очі. Коли ж я придивилась пильніше, побачила, що були вони з емалі та прозорого каменю. В присмерку ще блищала золотом химерна діядема. Синій камінь, чи — може — шкло також світилось і в горлі „ідола“. Фігура мала три пари рук. Одною з них підносила до уст келих, з якого ніби хотіла напитись. Слоняча шкіра обмотувала стегна. Бранзолети прикрашували ноги й руки. Кілька зелено-золотистих гадюк обвивали шию. Але обличчя було прекрасне: тонкі, шляхетні риси нагадували елінські скульптури. На чудово окреслених устах грала гостра, безжальна посмішка.

Тим часом антиквар освітлив другого „ідола“.

Була це постава жінки. Цілком оголене її тіло було темно-синьої барви. Мала й вона також кілька рук. Одною тримала смолоскип, другою — згорнений мотуз. В третій руці мала подібний до серпа ніж, у четвертій — квітку блідо-рожевого льотоса. З криваво-червоних уст спадав мало не до половини підборіддя висунений язик. Синя жінка ніби спинилась на мить в шаленому танку, але не припиняла когось дратувати язиком, як це роблять „невиховані“ діти. І дитинність цієї гримаси надавала поставі три-

*) З англійського: Добре.

можної жадливості. Хто хоч раз тримав у руках зображення індійської богині Калі — не міг не пізнати її.

Того ж таки вечора „ідолів“ перевезли до моєї майстерні. А разом з ними до мого тихого ателіє увійшли й якісь чари.

Я годинами сиділа перед статуями, котрі прикрасила східними килимами з мягкою, переливчастою грою барв, та старою харасанською зброєю, котру колись надбала в своїх східних мандрівках. Сиділа, дивлючись на них, бо від того незмінно ставало в мене на душі, мов тиша на морі. Приходив немов би повний спокій, за яким передчувалась таємниця, загадка, котру треба було розгадати, бо вона була важлива й конче мені потрібна. Невловимі мрії линули понад моєю душею, все реальне вступало з дороги перед чимсь незнаним, сподіваним, давно очікуваним. І ця віра в те незнане щось, що мало прийти й розкрити мені якусь велику тайну мого життя, все більше зростала й захоплювала мене.

Так тривало з тиждень.

Але одного вечора моє мовчазне ателіє наповнила група веселих колег, котрих привела з собою Нівес. Спочатку подивляти моїх „ідолів“, дехто зробив шкіци, дехто спробував з'їмпровізувати легенду. Але це досить швидко всім набридло й молодь напалась на мене, щоб я покинула вже свою самотність й пристала їхати зі всіма до кабаре.

— Ви ж бо й самі небавом перетворитесь на ідола, — жартувала бразилійка й не заспокоїлась, поки я не вволила її волю.

В кабаре мені було нудно. Галас і музики втомлювали, жарти товариства набридали. Я вже вишукувала якийсь привід, щоб вивязнути з кумпанії й вернутись до дому, коли це на естраді з'явився індійській факир. Це мене затримало. Факир був смуглявий, страшенно кощавий, пів-голий й на-прочудо не гармонував з модерним оточенням цього „Парижу для чужинців“. Спочатку він демонстрував банальні „номера“: виросував квітку з зерна, викликав появу води серед публіки, закликав гадів. Але згодом до нього вийшла партнерка. Це була баядера з браслетами на ногах, оздобленими ніжними дзвоничками. Муслиновий шарф був накинутий на темно-рожеву з витканими золотом арабесками, рясну її спідницю. На рамени в неї сидів білий павич з позолоченими ніжками. Обличчя баядери було інтригуюче затулене темно-синьою сарі*).

Скінчивши свої атракції, факир взяв інструмент, подібний на стародавню мандору з довгим грифом, й почав награвати. Спочатку тихі згуки падали, ніби краплини води на срібло, потім почали зливатись у струмочки й, переливчасто сміючись, бігли, як цівочки водограю. Потім відкільсь залунав тихий спів. Під згуки пісні баядера вийшла на авансцену й, не відслоняючи обличчя, почала свій танок. По кількох граціозних рухах, нараз синій завій спав з її чола. Я глянула в її обличчя — й мало не скрикнула

*) Сарі — завій.

на всю залу: це було до найменшої риси моє власне обличчя, немов би я дивилась на саму себе в ясно освітлене люстро.

Я підвелась з стільця й сперлась обома руками на стіл.

— О! Нарешті, навіть нашого Будду збудив факир, — заплескала в долоні Ніевес.

— Бачите? — запиталась я, хвилюючись.

— Very nice — незмінно спокійно відказав д-р Томсон*).

— Зробіть ласку, — попрохала я, — підіть за лаштунки й запросіть баядеру до нашої льожі.

На обличчях моїх компаніонів відбилось спочатку здивовання, а за мить Ніевес зайшлася сміхом:

— Подивіться ж, люди добрі! Та ж вона спить. Їй сняться баядери!

Томсон з робленою поважністю порахував порожні пляшки.

— П'ять. На вісім осіб... Я гадав, Miss Noële, — звернувся він до мене, — що ви міцніша!

При цих словах він узяв гранат, витиснув у шклянку содової води й подав мені:

— Це — найліпший лік на такі візії...

Так ніхто й не повірив мені, що я бачила баядеру й чула музику мандори та східній мелодійний спів. А коли я уперто стояла на своєму, доктор навіть серйозно схвилювався, чи я не захворіла.

—о—

З тієї ночі я не могла відігнати від себе настирливого, як фіксована ідея, бажання намалювати баядеру, яку я так ясно бачила. Але кожна спробу зустрічало незмінне фiasco. Сама собі позувала перед люстром — наслідок був усе так само незадовольняючий. Ніби й було все, що треба, в образі: костюм, павич, подібне обличчя — а тим часом було все те лише моделлю, манекіном, вигаданим, штучним, неживим. Тоді я вирішила піти до дирекції кабаре й остаточно переконатись: була чи не була в дійсності баядера, чи ж вона лише жила в моїй фантазії, як незрозуміла, епізодична видина. Виявилось (мені для переконання показали всі списки артистів за цілий місяць), що баядери не було жадної. Взагалі ж, уже кілька місяців на естраді того варете не з'являлася жадна танцюристка зі Сходу. А факир перед кількома днями виїхав до Лондону.

З досадою я повернула додому. Тут мене чекала маленька приємність: д-р Томсон прислав мені цілий сніп тоді ще мало відомих в Європі, але улюблених мною на Орієнті красних квіток „Poinsettio Pulcherrimo“. При тому була записка, приблизно такого змісту: — „Нехай ці індійські квіти принесуть Вам потрібне надхнення й увільнять Вас від баядер, котрі заваджають Вам працювати“.

Я усміхнулась докторовому натякові й почала розв'язувати букет високих, червоно-кармазинових квіток, завбільшки, як со-

*) Дуже мило.

няшники — щоб поставити їх у вази. Мій погляд упав на мольберт, що на ньому стояв незавішений останній портрет баядери. Знічевя підійшла я до образу й притулила до нього кілька квіток: чи не оживиться ця схема від червоного відблиску? І — справді — обличчя танцюристки неначе стало живіше. Тоді мені спало на думку прикрасити малюнок ще й деякими оздобами. Знайшла між своїми пам'ятками орієнтальний ружанець з легкої сірої маси, мабуть смоли, прикрашений замість хреста, китичкою дрібненьких перлів. Він був цікавий тим, що, коли його потримати в руці, то вбірав в себе тепло, ставав ароматичний і теплий, як дотик ніжних пальців. Я пришпилила ружанець на малюнок і підперла муштабелем пуанцеті. Портрет баядери безперечно виграв, ставши якоюсь діорамою.

Я відступилась у протилежній куток майстерні й сіла на канапу. На дворі розійшлись хмари й ателіє наповнилось рівним ясним світлом. Тепер я була зовсім вдоволена: з-за квіток виглядало майже живе лице, навіть настільки живе, що могло бути за добру модель до нового образу. Тоді я зробила кілька кроків до другого мольберту й, коли перетягала його до канапи, видимо, викликала вібрацію підлоги, в наслідок чого один з муштабелів, що підпірав пуанцеті, впав. Тим часом квітки лишилися на своєму місці. Але ж, на мою думку, тепер вони мусіли б триматись дуже непевно. Я піднесла муштабель, щоб знову поставити його на місце, — й... заблмала очима. Та, що ж мені ввижається?...

Стеблини квіток тримала прекрасна рука мальованої баядери!

Я не повірила сама собі й прудким рухом висмикнула з-під пуанцеті другий муштабель. Квітки лишилися на попередньому місці. Я не відступила, а, немов укушена гадом, відскочила назад, аж перевернула позад себе стільчик, на якому лежав розкритий етюдник з фарбами. Але очі мої були приковані до чарівного портрету: без сумніву — в ньому було справжнє життя!...

Я не почувала містичного жаху перед візіями, особливо, коли бачила їх за ясного дня. Сьогодні ж здавала собі справу настільки, що зробила рух до столика, де був годинник і лежав розгорнутий альбомчик-денник, в якому швидко й записала: „12 год. 39 хвилин, 19/ХІІ, 909“.

Олівець біг по шаршавому „Александрійському“ папері, а я сама дивилась, що робиться далі з моім портретом. Тим часом рама з нього відділилась і відсунулась в кут. Сіро-блакитна запона, що висіла на однім боці високого мольберту, затремтіла й зморщилась в дрібні фалдочки: немов зарябіло тихе озерце. І чомусь аж тепер я відчула тривогу: мені видалось, що запона виразно сміється дрібним, лукавим смішком, як старі люди, в котрих при сміху збираються зморщчки довкола очей. Тривога ж моя збільшувалась від того, що неначе всі річі в ателіє пооживали. Мольберт виразно присідав, аж поки пляншета, на якій стояв підрамок, доторкнулась підлоги. Тоді полотно з тлом безгучно відіхало назад, а баядера, розгортаючи квіти, вийшла на паркет.

Цілком жива, вповні реальна. Рівним кроком, трохи хитаючи стегнами, вона йшла просто до мене. Пав легенько коливався на її плечі й повертав голову. Коли б не він, — я не могла б відігнати від себе думку, що бачу саму себе в люстрі.

Зненацька я відчула велику слабкість. Хотілось сісти чи лягти, в очах примерхло, немов у хаті спочило. Та ж мій двійник цілком ясно стояв переді мною й усміхався приязно й лагідно. Нарешті, я почула власний голос, але в якій мові, потім рішучо не могла пригадати. Баядера сказала:

— Не в люстрі, а в дійсності.

— Ти ж хто? — тихо запитала я.

Баядера знизала плечима:

— Чого ж питаєш? Я — — ти.

Простягла до мене руки й поклала мені на плечі своїми теплими долонями.

— Ну, згадай же! Згадай, як ти любила тим забавлятися, що ти — звичайна баядера, котрій можна бути між усіма. Згадай: незмінний дух не може ж забути! Лише треба зусилля волі.

Вона ще ближче присунулась до мене. Щільніше, тісніше, так що я скрізь відчувала теплоту її тіла, але вже її самої не бачила. Тепер я можу сказати, що тоді я повільно зливалася з нею й, зрештою, ніби всмоктала в себе всю її істоту. Мов скойками мушлі, обгорнувши її всю...

Тоді я легко зняла павича з свого рамени й пустила його додолу. Він побіг по мозаїкових плитах велитенської веранди й, розправивши на мармурових сходах свої крила, пурхнув у квітучий сад, повний виключно тропічних рослин, з якого йшло ароматне тепло й звуки безлічі водограїв. Тим часом стара вже індка, що сидить переді мною, підобравши під себе ноги, бере ніжні акорди на мандорі. Мельодія стрибаюча, вся з синкоп. Вона супроводить прекрасний спів:

.....„Калі-Дева бажає офір...

Хто хоче стати їй за офіру?

Вибрали дівчину. Найгарнішу зі всіх.

Чи ж готова вона умерти?

Ні, вона ще хоче пишатись красою своєю...

Калі-Дева вимагає офір.

Хто ж бажає стати їй за офіру?

Вибрали дівчину. Найрозумнішу за всіх.

Чи готова вона умерти?

Ні! Вона хоче ще збільшити мудрість!

Та ж Калі-Дева бажає офір.

Хто ж, нарешті, піде за офіру?

Вибрали дівчатко. Найкоханіше зі всіх.

Чи готове воно умерти?

— Так, так! Я готова вмерти в коханні.
 Кохання і смерть — такі рідні!
 А за мною підуть і ті, хто кохає мене.
 Буде багато, багато буде офір!..“

..... І, коли треба було взяти владу над злом, жаден з нескортечних не хотів її взяти. Ото ж, зло, яким ніхто не керував, робило пекло з раю, котрий створили боги. Тоді Шіва, наймилосердніший з нескортечних пожалів світ. Він узявся керувати злом. Нехай лякаються його й ненавидять сліпі, не розуміючі божської мудрости, люди. Нехай проклинають його — найбільшого свого добротинця. Зібрав він усе зло, що було розбурханим світом. Силою слова свого закликав — перетворив у напій. І випив той напій, увязнивши зло в божських грудях своїх. З того часу звуть люди Шіву злим богом, богом жорстокости, богом знищення, смертю... І бояться його.

Лише ми — вибрана жменька вірних, засвячених у його таємниці, ми знаємо, яке добро він чинить світові. Тому даємо ми йому й божській дружині його — Калі найдорожче, що можна офірувати — людське життя...

— Добре, хова! Я це вже чула. Але чого ви хочете від мене?

— Дозволь їм просити тебе, — говорить та сама індка — моя хова, — дозволь їм, що чекають побачити ясні очі твої. Вони хочать просити твого заступництва перед сильним і мудрим мужем твоїм, славним Шах-Джеганом.

— Впусти їх, — говорю я байдуже, — хай просять.

І велика зала, в якій я сиджу на підвищенні, наповнюється бронзово-шкірими людьми різного віку. Вони падають навколяшки й благають, щоб я допомогла їм повернути відобране їм Шах-Джеганом „святе право“ їхнє: офірувати богам живих людей. Вони називають мене „доброю, справедливою, живучою більш небом, як землею“. І, спіраючись на ці мої „чесноти“, слізю молять моєї помочи. Мені дивно, що ці люди бачуть в смерті своє щастя, але, зрештою, мені також і байдуже. Я тільки знаю, що випросити у Шах-Джегана відміни вже оповіщеного закону, не може ніхто. Навіть і я, котру він зве „Мумтаз-і-магаль“, тобто — „вибрана з палацу“, підкреслюючи тим, що вважає мене за свій найдорожчий скарб. Але ж він, на моє прохання, може помилувати кожного, хто переступить його закон.

— Добре, — відповідаю я, — чинить, як чинили. Тільки не часто, щоб не довелось мені виключно одно робити: прохати пробачення тим, хто порушив закон.

В подяку за мою „милість“ першою йде в офіру Джалі — моя хова.

Ну, що ж? Це ж — її воля. Але, коли потім вибір падає на мою франкську невірлицю-бранку, на наймення Жанет, — я не дозволяю. Навіть загрожую, що візьму назад свою обітницю.

Не була Жанета надзвичайною ні в чому: не визначалась ні красою, ні розумом, але ж була обдарована з природи справжнім мистецтвом куаферським. І тепер, вратована від смерті для Калі-Деви, вона всією істотою привязалась до своєї володарки. Перед зображенням свого росп'ятого Бога записялась вона віддячити своїй пані „чи за життя, чи навіть по смерті“. З того часу Мумтаз-і-магаль дуже наблизила її до себе й навіть, на бажання Жанети, здобула в Шах-Джегана дозвіл збудувати в Агрі, столиці Джегановій, свою святиню. Бож казала Жанет своїй господині, що „до повного щастя їй бракує тільки свого храму“. Шаховій дружині не важко було досягти на це згоди чоловіка, бо він мріяв примирити всі існуючі на світі віри, а, крім того, нічого так не любив у житті, як ставити нові будови. Бажання Мумтаз-і-магаль дало йому імпульс до покликання з Європи нових будівничих. Були це — архитект-мистець Августин з Бордо та архитект Джеронімо Верронео, з міста, котре ніби то стоїть не на землі, а на морі, а вулиці в ньому — із зеленої води.

Ото ж, різні визнавачі різних релігій любили й величали Мумтаз-і-магаль. А найбільш любили її перси бо ж володарка ніколи не забувала, що її дід прийшов до Індії „по щастя“ з далекого Тегерану. Не забувала вона й того, що її тато, котрий уже дійшов до високого становища шахового скарбника, звав її перським найменням: Арджманд-Бану. Памятала й те, що був він потаємний визнавач віри „святого вогню“ та й її вчив також науки Заратуштрової. Тому то при Мумтаз-і-магаль парси — вогнепоклонники так само не були переслідувані, а перська мова стала мовою палацовою.

Здавалось, Мумтаз-і-магаль мала все, що треба людині „для повного“ щастя. А отже, чогось їй бракувало. Щось не давалось їй, щось оминало її. І щасливою ніколи не почувала вона себе.

Щоб утишити, приглушити свій сум непоборний, Мумтаз-і-магаль віддавалась мистецтвам. Вона робила гарні мініатюри на слоноvinі. Дуже добре танцювала. Вміла грати на різних інструментах. Складала мелодійні і глибокі змістом пісні. За все її вихваляли і — певно — вихваляли широко, але ж сама вона бачила, що вся її творчість задовольняє лише середні вимоги. І, коли б не була вона дружиною могутнього шаха, коли б її не любили всі довкола за її до всіх рівну відзивчивість, — навряд чи було б стільки мови про те, що вона зробила на тім чи іншій мистецькій полі. А головне, що жадні ті мистецтва не захоплювали її всю, й не мала в них вона того, чого так уперто шукала: насолоди до забуття.

Тоді вона віддалась науці. В мудрості людській шукала розуміння поперед за все — власної душі. Але ж в книгах, папірусах, пергаментових сувоях, в розмовах з наймудрішими людьми свого часу не знаходила вона єдиної, цікавої для неї відповіді: чому, пючи з цього, ніби по вінець повного келеху, яким було її життя, вона відчуває незмінну терпкість і незаспокоєну спрагу?

Чому? Де шукати того заспокоєння, без якого радість не була для неї радістю?

І одної ночі приснився їй химерний сон. Ось, неначе стоїть вона на самім вершечку велитенського діаманту — „Ког-і-нор“, що був найбільшою дорогоцінністю в скарбниці Шах-Джеганових. А діамант цей все розростається й розростається. Ось вже став він справжньою „горою світла“, котра блищить аж на ців усього світу. Дивиться Мумтаз-і-магаль на цей велитенський, безкрай освітлений світ — і не манить він її до себе: байдужий він їй. Тоді враз розтулюється діамантова гора, а Мумтаз-і-магаль падає в безкраю прірву. Спочатку вона летить в світляному вихор, потім — сірими просторами, нарешті потрапляє в пільму. Її лет спиняється в нетрах землі, і тут вона бачить, як з чорної печери виходить стара жінка. Страшна, як сам жах. Темна, мов ніч. І не може згадати, не може впзнати Мумтаз-і-магаль, де бачила вона ту стару чарівницю?... А стара сміється шорстким сміхом і голос її, мов старе листя, що шелестить у ночі:

— І сюди прийшла ти по щастя? Мало тобі поверхні земної?! Ха-ха-ха!.. даремна річ! Кожна невільниця, що носить воду, може мати його, а не ти!

— Чому ж, чому не я? — в розпачі кидається до старої Мумтаз-і-магаль...

Але страшної баби вже нема. В очі падає мняке світло ранку. Вона прокидається в своєму розкішному ліжку...

—о—

Після того дивного сну ще більший неспокій охоплює її серце, але ніхто ніде не може дати їй відповіді: чому?...

Одного вечора Мумтаз-і-магаль впало на думку подивитись на власні очі: яке ж є щастя, що його мають ті, хто сам носить воду? І, переодягнена в одягу початкувочої баядери, лише в супроводі самої Жанети, вийшла вона з палацу.

Йшла в задумі, не вибіраючи шляху, аж спинилися при вході в храм. На сходах храму стояв навколюшках красний юнак. Раптом схилився й поцілував мармурові плити. А коли підвівся на ноги, Мумтаз-і-магаль побачила на його очах сльози. Зауважила це й стара жебрачка, що сиділа під храмом, за колюмною, коли юнак подавав їй альмужну.

— Щось ти, сину мій, сьогодні молився так, ніби на віки прощався з нашим храмом! — сказала вона юнакові.

— Твоя правда, — була відповідь. — Бачиш мене в останне.

— А як же з весіллям сестри твоєї?

— Саме для неї й відхожу я в джунглі. Тато не хотів дати їй мою частину на віно, а батьки її жениха не хочуть прийняти її — вбогу, в дім свій. Тепер я відходжу на — завжди, й сестра моя матиме, чого хоче її серце.

— Бідний, бідний ти, Чандро! — співчувала жебрачка.

— Помиляєшся, бубусю! Скажи: — „Щасливий Чандро“!...

— „І цей говорить, що він щасливий, коли сльози ллються йому з очей, і коли він мусить зломати своє життя. Здається, в світі більше дивини, як я гадала, і — як писано в книгах — подумала шахова дружина й пішла далі.

По дорозі трапився музулманський цвинтар. Тут було гарно й спокійно в затишку кипарисів і трояндових кущів. Мумтаз-і-магаль пройшла поміж трояндами, шукаючи місця, де б присісти на хвилину. Й побачила за деревом магнолії, на могильній плиті молоденького юнака та дівчатко. Було ясно, що це — закохані.

— „От ці, напевне, щасливі“ — помислила й пристояла за деревом.

— Я безмірно щаслива — говорила тимчасом дівчина. — Я щаслива, що покохала тебе, мій світе... Й не вбивайся так, що доля не хоче сполучити нас. Твоє життя мені дорожче, як твої поцілунки.

— Так утечем в далекі краї, в чужі сторони! — благав юнак.

— Не втечем. — Це безнадійно. І батько, і брат пильнують нас. Від їхньої злости нікуди нам не втекти: вони скрізь знайдуть нас і скрізь доконають присяги своєї!..

Мумтаз-і-магаль не слухала далі. Тільки, повертаючись, побачила, як „безмірно щасливе“ дівчатко витирало рясні сльози, що вмивали її личко.

— „Невже ж справжнє щастя так рясно полите сльозами?“ — питалася сама себе здивована без міри. І раптом спинилася: — „А я ж, здається, ніколи в житті ще не плакала?“

І справді! Душа її, як поверхня ставків у палацевих садах. В тій блискучій поверхні відбиваються і ясне сонце, і блідий місяць і мигтячі зорі, барвисті квіти, і... стогін тих, кого за кару, кидають рибам. Але ж глибина їх нічим не зрушена: завжди нерухома, завжди холодна, завжди темна.

І багато днів думала мудра мумтаз-і-магаль, якій так часто говорили, що має вона золоте серце. А мала вона розум ясний, то ж одного дня зненацька зрозуміла, чого саме бракує їй, щоб відчутти повноту життя. Нічого в світі, нічого й поза світом не любила вона цілою своєю істотою. Ніколи й нічому не могла вона віддатись повною душею, ніколи і ні з чим не зливалась вона всім своїм еством. Ніколи і ні для чого не могла б вона принести себе в офіру.

Але ж — чому так? Чи вона не хоче? Чи вона не вміє хотіти?..

Не відомо! Вона знає лише одно: не може...

Від того часу побажала Мумтаз-і-магаль, щоб вибудували їй гробницю. Красну, як поезія. Вічну, як мрія. Коли не дано їй в житті зазнати ні щастя, ні сліз, — хай лишиться по ній хоч пам'ятник вічного спокою, що не дає заспокоєння в життю.

Шах-Джеган засмутився. Чи ж не хвора зоря життя його, перла його палацу?

Але ж, що була причіпка поставити нову надзвичайну будову, — захопився він думкою своєї дружини. Майстри та архі-

текти, мистці й учені — всі міркували над пляном гробниці для Мумтаз-і-магаль. А Шах-Джеган і вдень, і в ночі сам креслив та перекреслював ті пляни.

І виросла гробниця, неначе створена не людськими руками, а вичарована могутнім генієм Джінів. Мов щічки красуні, що зашарілися від щастя, зарожевіли в саду могутні брами гробниці. Між меандрами білого мармуру бігли над ними арабські написи:

— „Єдиний Бог є міцний“.

І далі:

— „Хто заховав чистоту серця — увійде до садів Всеомгутнього“.

І ще далі — третій, що звеліла додати його сама Мумтаз-і-магаль:

— „Тут знайшла спокій Мумтаз-і-магаль“.

Справді: чудовий мавзолей!.. Склепінням брами спливає мармуровий завій, вирізблений так майстерно, що й зблизьку видається ніжним правдивим мережевом, накиненим на рожевий камінь. Галерії, колюмни біжать від будови й ховаються в тіні садів справжнього раю Алахового. Кармазинно-червоні пуанцетії, мов пурпур, обтягли всі алеї. Мумтаз-і-магаль, найбільш за всі інші квіти, любила їх...

А з-за тих великанських червоних квіток неначе виходить дервиш. Кошавий, темно-бронзовий, загорнений у жовту, подібну до римської тоги, одежу. Голова виголена. В руці — деревляна чи кокосова мисочка. Очі його пильно вдивляються в мене...

Де я бачила це обличчя, з такими напрочуд молодими очима?

— Хто ти? — спиняю я його під брамою моєї могили. — Скажи!

А він хитає головою й, не відповідаючи на моє запитання, говорить:

— Душа — завжди та сама. Незмінна й нестертельна. Але часами вона виривається з тіла й відпочиває, забуваючи минуле. Бо ж нестерпною мукою було б людське життя, коли б з віку-в-вік несло воно з собою тягар усіх згадок...

3 перекладних віршів.

Й. В. Гете.

Пісня мандрівника нічю.

Ген по горах миттю
Лиш цить;
У верховіттю
Десь тремтить

Леготу дроз;
Замовкла пташина в лузі.
Пострівай! В тузі
Ляжеш також.

Т. С.